

VI. IN MEMORIAM

Teresa Janasz (1921–2001)

W dniu 19 grudnia 2001 r. zmarła Teresa Janasz, emerytowana profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, człowiek prawy i przyjaciel młodzieży akademickiej.

Teresa Janasz urodziła się 12 sierpnia 1921 r. w Warszawie w rodzinie inteligencko-ziemiańskiej. W Warszawie uczęszczała do szkoły powszechnej i liceum humanistycznego. Tam tuż przed wojną, w maju 1939 r., złożyła egzamin dojrzałości.

Okres okupacji niemieckiej Teresa Janasz spędziła w powiecie garwolińskim, najpierw w majątku babki, a po jego skonfiskowaniu przez Niemców – w Gęsiej Wólce. W wiosce tej działała wraz z ojcem Wacławem w Związku Walki Zbrojnej, a następnie w Armii Krajowej, pełniąc na tamtejszej placówce funkcję łączniczki.

Po zajęciu powiatu garwolińskiego przez Armię Czerwoną Teresa Janasz wstąpiła 2 września 1944 r. do Wojska Polskiego, w ramach którego została wcielona w charakterze telegrafistki do 3. samodzielnego pułku łączności w Lublinie, a wkrótce przeniesiona została do sztabu tej jednostki, stacjonującego najpierw we Włochach pod Warszawą, a następnie w Zgierzu.

Zdemobilizowana w stopniu kaprała 8 października 1945 r. z wojska Teresa Janasz otrzymała jako osadniczka wojskowa trzy hektarowe gospodarstwo rolne we wsi Czarne koło Jeleniej Góry na Dolnym Śląsku. Gospodarstwo to stało się w pierwszych pięciu latach po wojnie podstawowym źródłem utrzymania rodziny Janaszów.

Związana odtąd z Dolnym Śląskiem Teresa Janasz zapisała się jesienią 1946 r. na studia prawnicze na Uniwersytecie Wrocławskim, uzyskując 24 listopada 1950 r. stopień magistra praw. Już podczas studiów ze względów rodzinnych i materialnych pracowała zawodowo w różnych instytucjach. Pracę tę kontynuowała także po ukończeniu studiów. Jednocześnie, nie chcąc tracić łączności z Wydziałem Prawa, uczęszczała na prowadzone przez prof. Stanisława Huberta seminarium z Prawa Międzynarodowego Publicznego. Plonem tych pierwszych dociekań naukowych była rozprawa o dziele Konstantego Świącickiego z 1763 r. *De iure naturae et gentium in genere et de iure belli et pacis in specie*, nie znana dotąd w Polsce, opublikowana w 1959 r. w „Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego”.

W marcu 1957 r. Teresa Janasz uzyskała etat asystenta, a w czerwcu 1959 r. stanowisko starszego asystenta w Katedrze Powszechnej Historii Państwa i Prawa, kierowanej przez prof. Iwona Jaworskiego, a następnie prof. Leszka Winowskiego.

Głównym zainteresowaniem naukowym Teresy Janasz stały się odtąd dzieje ustroju i prawa Francji, zapoczątkowane studiami źródłowymi nad edyktami cechowymi z lat 1581 i 1597 oraz Ustawą Le Chapelier z 14 czerwca 1791 r. Ukoronowaniem prowadzonych badań była Jej dysertacja doktorska *Praca najemna we Francji w czasach Rewolucji i I Cesarstwa (Warunki prawne)*, obroniona 29 maja 1964 r. przed Radą Wydziału Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego.

Po uzyskaniu tytułu naukowego doktora i nominacji 1 października 1964 r. na adiunkta Teresa Janasz przystąpiła do studiów nad ustrojowymi dziejami Francji w dobie II wojny świato-

wej. Zaowocowały one w 1977 r. staranną syntetyczną rozprawą habilitacyjną *Państwo Francuskie 1940–1944. Ideologia, organizacja, prawo*, stanowiącą dzieło Jej życia. Rozprawa ta zwróciła na siebie od razu uwagę historyków, tym bardziej, że w bogatej literaturze poświęconej dziejom ustrojowym Francji, zarówno w Polsce jak i w samej Francji, nie było wówczas jeszcze tak szczegółowej monografii zajmującej się „państwem francuskim”, czyli reżymem Vichy. Rozprawa przedstawiała niezwykle gruntownie ustrój państwa Vichy z uwzględnieniem wszystkich możliwych aspektów i czynników, które doprowadziły do tego autorytatywnego ustroju i wpływały na jego ewolucję. Było to tym bardziej godne podziwu, iż oparta na solidnej podstawie źródłowej rozprawa napisana została w Polsce, bez przeprowadzenia szczegółowych studiów w archiwach i bibliotekach francuskich, w oparciu o sprowadzone prywatnie przez Autorkę materiały.

Pewnym uzupełnieniem rozprawy habilitacyjnej było wydane w 1968 r. przeszło stustronicowe studium pt. *Państwo Francuskie wobec kwestii żydowskiej 1940–1944*.

Zamiarem Teresy Janasz było napisanie kolejnej książki o aspektach prawnych „Wolnej i Walczącej Francji” gaulistowskiej wraz z Krajowym Komitetem Wyzwolenia Francji, działającym w Algierze. Planu tego nie udało się jednak Zmarłej – z uwagi na ciężką chorobę, z wyjątkiem kilku przygotowywujących artykułów – zrealizować.

Po habilitacji Teresa Janasz została powołana w 1977 r. na stanowisko docenta habilitowanego, a na wiosnę 1991 r. – profesora nadzwyczajnego.

Z dniem 1 października 1991 r. prof. Janasz przeszła na emeryturę, prowadziła jednak nadal, tak długo jak pozwalały Jej na to warunki zdrowotne, przez kilka najbliższych lat zajęcia zleczone, głównie seminaria.

Dodać należy, że Wrocławskie Towarzystwo Naukowe w uznaniu dorobku naukowego przyjęło w lutym 1978 r. prof. Janasz w poczet zwyczajnych członków Towarzystwa, w ramach którego wygłosiła szereg naukowych odczytów.

Studia profesor Teresy Janasz nad ustrojowymi dziejami Francji w okresie II wojny światowej spowodowały trwałe nawiązanie kontaktów naukowych między wrocławskim środowiskiem historyczno-prawnym i niektórymi francuskimi instytucjami naukowymi. Prof. Janasz była między innymi członkiem zwyczajnym Association Henri Capitant de amis de la culture juridique française (od 1979 r.) oraz honorowym członkiem Association: Souvenir de la deportation „Nuit et Brouillard”, uczestnicząc od 1975 r. systematycznie w dorocznych kongresach tego Stowarzyszenia. Współpracowała także z Comité de la deuxième guerre mondiale (obecnie Institut du Temps Moderne) w Paryżu oraz redakcją Revue histoire de la deuxième guerre mondiale, w którym to czasopiśmie publikowała recenzje o polskich książkach, poświęconych historii II wojny światowej.

Poza kontaktami naukowymi z instytucjami francuskimi Teresa Janasz uczestniczyła również w popularyzacji nauki polskiej wśród cudzoziemców, wygłaszając w letnich szkołach organizowanych przez UNESCO odczyty o historii Polski w języku francuskim. Podobny charakter miały wykłady z najnowszej historii Polski, wygłaszane podczas corocznych kongresów francuskiego Stowarzyszenia „Nuit et Brouillard”.

Z dużym zamiłowaniem prof. Janasz poświęcała się zajęciom dydaktycznym. Jej ćwiczenia, seminaria i wykłady zarówno na studiach stacjonarnych jak i zaocznych były zawsze starannie przygotowane, a przy tym prowadzone w sposób zajmujący i żywy, wzbudzający duże zainteresowanie słuchaczy. Szczególną opieką prof. Teresa Janasz otaczała swoich seminarzystów. Umiała Ona nie tylko rozbudzać zainteresowania naukowe u młodych adeptów nauki, ale co najważniejsze, pozostawiała im dużą swobodę w doborze tematów prac magisterskich. Wysiłek wkładany w pracę dydaktyczną przyniósł wyniki w postaci około stu prac magisterskich przygotowanych pod Jej kierownictwem naukowym.

Działalność dydaktyczną profesor Teresa Janasz łączyła ściśle z pracą wychowawczą wśród powierzonej jej opiece młodzieży akademickiej. Była przez wiele lat opiekunem grup studenc-

kich pierwszego roku studentów Prawa, a także opiekunką żeńskiego Domu Akademickiego. Żywo interesowała się rozwojem Koła Naukowego Prawników, szczególnie sekcją historyczno-prawną, nad którą sprawowała opiekę naukową. Z tego tytułu uczestniczyła między innymi w organizacji wewnątrzwydziałowych i ogólnopolskich olimpiad historyczno-prawnych, zasiadając w jury tych konkursów.

Prof. Teresa Janasz lubiła przebywać wśród młodzieży akademickiej, szczególnie w chwilach trudnych. Tak było między innymi w pamiętnym marcu 1968 r., będącym sprawdzianem rzeczywistych postaw studentów i grona profesorskiego wobec narzuconego przemocą niedemokratycznego ustroju komunistycznego. Uczestniczyła Ona wówczas wraz ze studentami w dzień i w nocy w demonstracjach i okupacji gmachu głównego Uniwersytetu Wrocławskiego. Należała również w sierpniu i wrześniu 1981 r. do organizatorów Niezależnego Samodzielnego Związku Zawodowego „Solidarność” na Uniwersytecie Wrocławskim.

Nie zabrakło profesor Janasz również w pracach organizacyjnych Wydziału Prawa i Administracji. Była wieloletnim członkiem komisji egzaminacyjnej dla kandydatów na I rok studiów. Po dokonanych w latach 1968–1970 w uczelniach polskich przekształceniach organizacyjno-strukturalnych pełniła ona w Instytucie Historii Państwa i Prawa funkcję kierownika Zakładu Prawa Rzymskiego. Uczestniczyła także aktywnie w pracach szeregu komisji wydziałowych oraz żywo udzielała się w pracach społecznych na Wydziale, Uczelni i poza Uniwersytetem. Działała między innymi w Wrocławskim Towarzystwie Miłośników Historii, w Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, Radzie Zakładowej ZNP, w Kole akademickim ZBOWiD, w Akademickim Klubie Wysokogórskim i Sekcji Grotolazów oraz w wielu innych.

Za udział w walce narodowo-wyzwoleńczej narodu polskiego i dużą aktywność społeczną Teresa Janasz została odznaczona licznymi medalami wojskowymi i cywilnymi, jak Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem za Odrę, Nysę i Bałtyk, Odznaką Grunwaldzką, Złotym Krzyżem Zasługi, Złotą Odznaką Zasłużonego dla Województwa Wrocławskiego, Odznaką XV-lecia Dolnego Śląska, Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego oraz Odznaką za Zasługi w Sporcie i Turystyce.

Jako człowiek prawy, otwarty i życzliwy profesor Teresa Janasz pozostanie w pamięci całego polskiego środowiska historyczno-prawnego i swych przyjaciół francuskich.

ALFRED KONIECZNY (Wrocław)

Vytautas Raudeliūnas (1930–2002)

W początkach maja dotarła z Wilna wiadomość zupełnie niespodziewana: 4 maja nagle zmarł Vytautas Raudeliūnas. Powojenne dzieje Litwy spłotyły się z Jego życiem i spowodowały, że do naukowych stopni i tytułów nie doszedł. Był jednak najbardziej kompetentnym litewskim znawcą ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Urodził się w niepodległej Republice Litewskiej – 2 lutego 1930 roku nieopodal Poporé. Tam – jak opowiadał – przodka Jego wykazywał siedemnastowieczny inwentarz. Szkołę powszechną skończył w rodzinnych stronach, tam też rozpoczął naukę w szkole średniej. Zakończył ją jednak w zupełnie innym miejscu. W 1948 r. wywieziono Go wraz z rodziną do Kraju Krasnojarskiego. Tam rąbał las, tam też – z pewnym opóźnieniem – uzyskał maturę. Następnie przeniósł się do Irkucka, gdzie ukończył technikum kultury fizycznej. Studia prawnicze rozpoczął z kolei w Ałma Acie. Z zesłania wrócił w 1958 r. Studia kontynuował na Uniwersytecie Wileńskim, ukończył je w 1964 r. Szczególne wrażenie wywarły na Nim wykłady historii prawa prowadzone przez wybitnego badacza i wydawcę źródeł Konstantinasa Jablonskisa, którego zawsze wspominał z najwyższym szacunkiem. One – i trwające od młodości zamiłowanie do przeszłości własnego kraju – sprawiły, że Vytautas Raudeliūnas zajął się dziejami prawa Litwy historycznej. Brał udział w studenckich konferencjach naukowych, wówczas też rozpoczął poszukiwania egzemplarzy Statutów litewskich.

Ukończenie uniwersytetu nie dało jednak miłośnikowi dawnego prawa stabilizacji zawodowej w tej dziedzinie: na chleb zarabiał na pomocniczych stanowiskach w kilku instytucjach naukowych. W 1969 r. został rehabilitowany. W roku następnym podjął pracę w Instytucie Filozofii, Prawa i Socjologii Litwy, gdzie pracował do śmierci.

Ogromne poczucie odpowiedzialności za słowo – drukowane i wypowiedziane – spowodowało, że głos zabierał stosunkowo rzadko. Hołdował klasycznej zasadzie, że należy poznać całość opracowań i źródeł. Materiał zbierał więc przez całe życie. Skompletował znakomitą bibliotekę i – jak żartowano – kilometrową *filmotekę*: obfitą kolekcję mikrofilmów. Opublikował sporo, jednak – w proporcji do ogromnej wiedzy – niewiele. I czego najbardziej żał – choć był do tego predestynowany – nie pozostawił po sobie syntezy.

Był doskonale znany historykom polskim zajmującym się różnymi aspektami dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z wieloma spośród nich łączyły Vytautasa Raudeliūnasa doskonałe stosunki. Im też pozostanie w pamięci jako troskliwy opiekun podczas pobytu w Wilnie. Świetnie orientował się w – bardzo przez siebie cenionej – historiografii polskiej. Równie dobrze znał *lithuanica* w polskich archiwach i bibliotekach, w których pracował kilkanaście razy, często w ramach urlopu bezpłatnego.

Był znakomitym znawcą Statutów litewskich, ich rękopisów i nowelizacji. Okoliczności spowodowały jednak, że wiedzy tej nie mógł w pełni wykorzystać. Udziału w edycji I Statutu nie wziął. Nie powiodło się również wydanie II Statutu – choć pozostawił litewskie tłumaczenie te-

go kodeksu. Badacze białoruscy planujący wydanie tego pomnika prawa, w połowie kwietnia tego roku podczas wileńskiej konferencji rozmawiali z Nim na temat edycji. Rysowały się perspektywy naukowej współpracy. Po dwóch tygodniach do Mińska dotarła jednak wiadomość o Jego śmierci.

Poza Litwą najszerszej jednak znany był nie z rozpraw – *lithuanica non leguntur*, ponadto dorobek rozproszony był w licznych, niełatwo dostępnych wydawnictwach – lecz ze znakomych wydawnictw źródłowych. Nie zdołał opublikować Statutów, był wszakże pomysłodawcą serii *Pomniki prawa litewskiego*, w której wydał – wspólnie z Algirdasem Baliulisem oraz Romualdem Firkowiczem – księgę sądową radziwiłłowskich Birż oraz zbiór wczesnych wyroków Trybunału Litewskiego. W dwóch tomach serii *Studia z historii prawa litewskiego* – również powstałej z Jego inicjatywy – opublikował nie tylko rozprawy o rękopisach I i II Statutu, ale również źródła: *ustawę* jednego z dworów ekonomii szawelskiej, powstałe w końcu XVI stulecia poprawki III Statutu, przepisy karne dawnego Uniwersytetu Wileńskiego oraz dokumenty Ignacego Daniłowicza i Józefa Jaroszewicza o uniwersyteckim nauczaniu prawa w Wilnie.

Wyróżniał się krytycyzmem i temperamentem polemicznym. Zebraną wiedzę dzielił się chętnie nie tylko w druku, również w naukowych dyskusjach i przyjacielskich, nieoficjalnych spotkaniach na korytarzu archiwum czy biblioteki. Wywierał też – zrazu nieformalny – naukowy, inspirujący wpływ na grupę młodych historyków litewskich.

Przemiany na Litwie spowodowały, że od 1991 roku mógł podjąć wykłady historii prawa litewskiego na Wileńskim Uniwersytecie Pedagogicznym. Paradoxem było jednak i to, że gdy nareszcie zniknęły ograniczenia cenzuralne, czasu na uprawianie nauki zaczęło brakować. Temperament, również polityczny, spowodował, że zaangażował się w życie społeczne, kandydował nawet do Sejmu z listy jednego ze stronnictw prawicy.

Pozostawił liczne daleko zaawansowane prace, wśród nich: zagorską księgę sądową i materiały do słownika kancelaryjnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Należy mieć nadzieję, że zostaną one ukończone przez uczniów Zmarłego. Obecnie podjęto już prace przygotowawcze nad edycją wspomnianej księgi sądowej. Na rok przyszły zapowiedziano wydanie zbioru studiów poświęconych pamięci Vytautasa Raudeliūnasa, zawierających również pełną bibliografię Jego prac. Dorobek ten stanowi nie tylko istotny wkład do nauki dawnego prawa litewskiego, ale również inspirację do dalszych badań. Należy mieć nadzieję, że prace Jego wychowanków nieco zmniejszą dotkliwą stratę spowodowaną tym odejściem.

ANDRZEJ B. ZAKRZEWSKI (Warszawa)